

Czy akt samobójczy jest świadomym i dobrowolnym aktem woli suicydenta? Rozważania nad prawnokarnymi aspektami odpowiedzialności za przestępstwo stypizowane w art. 151 k.k.

Criminal Law Aspects of Liability for the Crime Defined in Article 151 of the Criminal Code

The author focuses on issues related to the crime defined in Article 151 of the Criminal Code. Considerations about the sociological perspective on suicide, which allowed to set social determinants of suicide and to define suicide are the author's starting points. The author also analyses the word "cause" which is the condition of bringing the perpetrator to criminal liability. According to Article 151 of the Criminal Code is to cause lay violent hands on oneself by the person who is able to recognize the meaning of his act and direct his behaviour. In the following part the criteria affecting the free will of a person committing suicide such as insanity and age of the aggrieved. It allowed demonstrating some inconsistencies, which appeared during analysing these criteria and, consequently, also to introduce some relevant regulations, that could dispel any doubts that currently appear in interpretation. These issues are answers to the question posed in the title. Taking this as the basis for concluding whether a person persuading another person to commit suicide or providing help to a suicide incur a penalty based on Article 151 of the Criminal Code, or perhaps it should be considered as the crime of murder (Article 148 of the Criminal Code).

Agnieszka Niedźwiedź

magister prawa
Uniwersytet Rzeszowski

ORCID – 0000-0001-5325-5160

e-mail: agaa.niedzwiedz@gmail.com

Słowa kluczowe:
samobójstwo, suicydent, niepoczytalność,
zabójstwo, wiek pokrzywdzonego

Key words:
suicide, insanity, killing,
age of the aggrieved

<https://doi.org/10.36128/priv.vi38.233>

1. Wstęp

Samobójstwo jest zjawiskiem, które mimo braku penalizacji, nie pozostaje prawnie irrelewantne¹. Ustawodawca już na gruncie Kodeksu karnego z 1932 roku wskazywał, iż doprowadzenie człowieka do targnięcia się na własne życie poprzez nakłanianie lub udzielenie mu pomocy, należy traktować jako czyn zabroniony. Tożsama regulacja znajduje się w art. 151 obowiązującego

1 Zob. Jacek Malczewski, „Problemy z prawną kwalifikacją lekarskiej pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)” *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2008): 23-24.

k.k. Kluczowym problemem jest odpowiedź na pytanie, czy w każdym przypadku, w którym człowiek pod wpływem namowy lub udzielonej mu pomocy targnie się na własne życie, właściwe będzie przypisanie sprawcy odpowiedzialności za przestępstwo stypizowane w art. 151 k.k.? Należy przede wszystkim rozważyć przypadki, w których wskutek zaistniałych okoliczności suicydent nie mógł w sposób świadomy i dobrowolny podjąć decyzji dotyczącej pozbawienia się życia. Na pierwszy plan wysuwają się sytuacje, w których samobójstwo popełnia osoba niezdolna do rozpoznania znaczenia swojego czynu i kierowania postępowaniem z powodu niepoczytalności lub nieosiągnięcia odpowiedniego wieku. Nie budzi wątpliwości, iż taka osoba nie może w sposób świadomy i dobrowolny podjąć decyzji o targnięciu się na własne życie. Podkreślenia wymaga jednak fakt, iż posługiwanie się w stosunku do suicydenta pojęciami niepoczytalności i poczytalności ograniczonej jest pewnym uproszczeniem. Powyższe kwestie nie zostały w żaden sposób rozstrzygnięte przez ustawodawcę, bowiem w treści art. 151 k.k. nie jest wskazane, jakie cechy powinna posiadać osoba, która podejmuje decyzję o popełnieniu samobójstwa. Wobec tego warto podjąć rozważania nad istotą przesłanek uzasadniających stwierdzenie, iż decyzja suicydenta dotycząca pozbawienia się życia ma charakter niczym nieskrępowanego, dobrowolnie powziętego aktu woli. To natomiast ma niebagatelne znaczenie dla odpowiedzialności osoby, która nakłania suicydenta do popełnienia samobójstwa. W rezultacie w oparciu o nie uprawnione będzie także wysunięcie wniosku dotyczącego zasadności stypizowania zachowania sprawcy, który doprowadza inną osobę do targnięcia się na własne życie w przypadku, gdy zaistnienie któregoś ze wskazanych powyżej kryteriów wpłynęło na świadomość i swobodę decyzji pokrzywdzonego.

2. Problematyka samobójstwa w ujęciu socjologicznym

Socjologiczne spojrzenie na zjawisko samobójstwa skupia się wokół odpowiedzi na następujące pytanie: czy targnięcie się na własne życie należy rozpatrywać w odniesieniu do społeczeństwa, czy też tajemnica aktu samobójczego zamyka się w jednostce? Innymi słowy, należy zastanowić się, czy samobójstwo jest wyłącznie kwestią indywidualnego wyboru danej osoby, czy też jego źródła należy dopatrywać się w kondycji grupy społecznej, z której dana jednostka się wywodzi? Samobójstwo można analizować zatem w dwóch kontekstach, zarówno w kontekście uwarunkowań społecznych, jak i prywatnych wydarzeń, tj. osobistych doświadczeń osoby, która targnęła się na własne życie². Socjologia, nie pomijając indywidualnych motywów podjęcia decyzji samobójczych, wśród których możemy wymienić m.in.: stres, osamotnienie, izolację, chorobę, stara się doszukać wspólnych

2 Andrzej Zwoliński, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny* (Kraków: Wydawnictwo WAMA, 2013), 139.

cech dla większości przypadków samobójstw, które uznaje za zjawisko społeczne³. Za twórcę socjologicznej teorii samobójstw uważa się francuskiego socjologa Émile Durkheima, według którego zachowania autodestrukcyjne traktowane są najczęściej jako przejawy anomii, tj. stanu dezintegracji w obrębie struktury społecznej, kultury lub pomiędzy jednym i drugim⁴. Oznacza to, że samobójstwa są czułym wskaźnikiem integracji społecznej – im wyższe są wskaźniki śmierci samobójczej, tym wyższy jest poziom dezintegracji danej struktury społecznej⁵. Zgodnie z prezentowaną powyżej teorią, śmierć samobójcza nie jest efektem indywidualnych predyspozycji do samozniszczenia, lecz zjawiskiem determinowanym w dużej mierze sytuacją grup społecznych, do których należą osoby podejmujące decyzję o targnięciu się na własne życie⁶. Socjologowie za przyczynę samobójstwa przyjmują dezorganizację zewnętrznego środowiska danej jednostki i zanik więzi społecznych⁷. Pierwsze próby zdefiniowania samobójstwa pojawiły się w pracy Émile Durkheima *Le suicide*, która ukazała się w 1897 roku. Zgodnie ze stworzoną przez Durkheima definicją: „Samobójstwem nazywamy każdy przypadek śmierci, będący bezpośrednim lub pośrednim czynnikiem działania lub zaniechania działania przez ofiarę, zdającą sobie sprawę ze skutków swego zachowania”⁸. Definicja ta nie jest jednak precyzyjna przede wszystkim w zakresie, w jakim wskazuje, że następstwo zachowania człowieka w postaci jego śmierci ma być objęte wiedzą sprawcy. Posługując się bowiem kryterium wiedzy należałoby przyjąć, że samobójstwo popełnia także osoba paląca nałogowo papierosy, która miała świadomość (ostrzegali ją lekarze), że takie zachowanie wpływa negatywnie na stan jej zdrowia, zatem w sposób pośredni może doprowadzić do własnej śmierci⁹. Istotne uwagi w tym zakresie poczynił Andrzej Wąsek, wskazując, że w definicji Durkheima element wiedzy należałoby zastąpić świadomością i wolą pozbawienia się życia. Wówczas używając terminologii prawniczej

-
- 3 Anna Śliz, „Samobójstwo w ujęciu socjologicznym”, [w:] *Samobójstwo. Specyfika problemu, horyzonty badawcze*, red. Stanisław Kijaczko (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003), 79.
 - 4 Maria Jarosz, „Rezygnacja z życia: analiza socjologiczna zjawiska samobójstwa w Polsce” *Ethos*, nr 3 (1999): 117.
 - 5 Małgorzata Kołodziej-Sarzyńska et. al., „Czynniki ryzyka samobójstwa w kontekście teorii integracji społecznej według Émile’a Durkheima” *Psychiatria Polska* 53, nr 4 (2019): 866.
 - 6 Maria Jarosz, *Samobójstwa* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997), 45-46.
 - 7 Śliz, „Samobójstwo w ujęciu socjologicznym”, 82.
 - 8 Śliz, „Samobójstwo w ujęciu socjologicznym”, 81.
 - 9 Andrzej Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa* (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1982), 13.

otrzymujemy następującą definicję samobójstwa: „(...) zadanie sobie śmierci poprzez bezpośrednie lub pośrednie działanie lub zaniechanie działania, jeżeli sprawca-ofiara chciała tego skutku lub przewidując możliwość jego wystąpienia godziła się nań”¹⁰. W podobny sposób samobójstwo definiuje Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), wskazując, że samobójstwo to: „akt samobójczy ze skutkiem śmiertelnym”, przy czym akt samobójczy należy rozumieć jako: „samoekaleczenie w jakimś stopniu powiązane z zamiarem odebrania sobie życia”¹¹. Analizując samobójstwa i ich społeczne przyczyny Durkheim wyróżnił cztery podstawowe rodzaje samobójstw: egoistyczne, altruistyczne, anomiczne oraz fatalistyczne¹².

Społecznych przyczyn zwiększania się liczby samobójstw badacze doszukują się w różnorodnych zjawiskach. Zdaniem S. Fuldo liczba samobójstw rośnie wraz ze wzrostem dobrobytu. W. A. Lunden przyjmuje odmienne stanowisko, uznając, że liczba samobójstw wzrasta w okresie kryzysów ekonomicznych, bowiem sprzyja temu wysoka stopa bezrobocia. Pogląd został potwierdzony w okresie depresji ekonomicznej w Stanach Zjednoczonych w 1932 roku. Wówczas współczynnik samobójstw wynosił 17,4 na 100 tysięcy mieszkańców, podczas gdy w okresie rozkwitu ekonomicznego w 1926 r. wynosił 12,8¹³. Teza ta znajduje potwierdzenie także w polskiej rzeczywistości.

10 Ibidem, s. 13.

11 World Health Organization, *Prevention of Suicide*, Public Health Paper Nr 35, Geneva 1968 za: Kay R. Jamison, *Noc szybko nadchodzi. Zrozumieć samobójstwo, by mu zapobiec*, przeł. Tomasz Bieroń (Poznań: Zysk i S-ka, 2004), 32.

12 Samobójstwo egoistyczne będące skutkiem zbyt słabej integracji jednostki ze daną grupą społeczną. Ten typ samobójstw jest uważany za negatywny produkt współczesnych społeczeństw konsumpcyjnych, w których mimo wysokich wskaźników cywilizacyjnych jednostkom często towarzyszy uczucie wyobcowania, „samotności w tłumie”. Samobójstwo altruistyczne będące przejawem nadmiernej integracji z grupą, zbyt dużej identyfikacji z celami, interesami czy oczekiwaniami tej grupy, co odbywa się kosztem życia jednostki. Tytułem przekładu można wskazać pilotów kamikadze czy terrorystów samobójców. Samobójstwo anomiczne będące wyrazem zakłócenia ładu społecznego, jego rozregulowania. Dochodzi wówczas do sytuacji, w której zachowania jednostki są w małym stopniu kontrolowane i stymulowane przez daną społeczność. Jest to zatem sytuacja dezintegracji społecznej, której skutkiem jest m. in. zwiększenie się liczby samobójstw. Samobójstwo fatalistyczne będąc efektem tragicznej sytuacji jednostki bez perspektywy na jej poprawę. – por. Jarosz, *Samobójstwa*, 46.

13 Brunon Hołyst, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983), 110-111.

Zmiany społeczno-gospodarcze, które nastąpiły po roku 1989, wywołały również zjawiska niepożądane społecznie, m.in. wzrost bezrobocia czy też pogłębiające się rozwarstwienie społeczne. Wskutek tego w roku 1990, w porównaniu z rokiem 2004, dostrzec można 22% wzrost liczby samobójstw. Spadek liczby samobójstw w roku 2004 powiązać można z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, co mogło dawać Polakom nadzieję na poprawę warunków bytowych¹⁴. Kolejnym czynnikiem, który silnie determinuje zachowania samobójcze jest płeć. Jak wynika z raportu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) dotyczącego samobójstw, opublikowanego 10 września 2019 roku, prawie trzy razy więcej mężczyzn niż kobiet umiera w wyniku samobójstw w krajach rozwiniętych i rozwijających się, natomiast w pozostałych krajach wskaźnik ten jest bardziej wyrównany¹⁵. Kryterium różnicowania wskaźnika samobójstw jest także stan cywilny. Śmierć samobójcza wdów i wdowców oraz osób rozwiedzionych w porównaniu z osobami zamężnymi, żonatymi oraz pannami i kawalerami kształtuje się jak 4:1. Najniższy wskaźnik odnotowanych samobójstw charakteryzuje panny i kawalerów, co oznacza, że życie rodzinne nie jest czynnikiem, który w dużym stopniu eliminuje zachowania samobójcze. Natomiast najwyższy współczynnik samobójstw odnotowuje się wśród wdów, wdowców oraz osób rozwiedzionych. Słuszne wydaje się stwierdzenie, że czynnikiem sprzyjającym nasileniu się zachowań autodestrukcyjnych jest nagła zmiana stanu cywilnego, powodująca poczucie osamotnienia i izolacji¹⁶.

Ramy niniejszego artykułu nie pozwalają na omówienie wszystkich kryteriów wpływających na różnicowanie współczynnika samobójstw w obrębie poszczególnych grup społecznych. Należy jednak zwrócić uwagę na problem zamachów samobójczych wśród dzieci i nastolatków, ma to bowiem szczególne znaczenie w kontekście materii, jaka stanowi meritum niniejszego opracowania. Wynika to z faktu, iż osoby takie często, z uwagi na swój wiek, nie osiągnęły jeszcze takiego stopnia rozwoju psychicznego, aby mogły podjąć świadomą i dobrowolną decyzję dotyczącą przerwania własnego życia. Z raportu Światowej Organizacji wynika, że co 40 sekund ktoś odbiera sobie życie, a samobójstwo jest drugą najczęstszą przyczyną śmierci wśród osób w przedziale 15-29 lat, zaraz po wypadkach drogowych¹⁷. W 2019 roku liczba

14 Mozgawa Marek, *Samobójstwo* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), Samobójstwo w ujęciu statycznym, LEX.

15 Dane za stroną internetową: <https://www.who.int/news/item/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR0rQfAo5H62GOTbGDIkDbKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8>. [dostęp: 03.11.2020].

16 Jarosz, *Samobójstwa*, 126-127.

17 Dane za stroną internetową: <https://www.who.int/news/item/09-09-2019-suicide-one-person-dies-every-40-seconds?fbclid=IwAR>

zamachów samobójczych wśród dzieci w wieku 7-12 lat wzrosła o prawie 100 procent w stosunku do roku 2018, tj. z 26 do 46¹⁸, podczas gdy w 2013 roku było ich zaledwie 9¹⁹. Zdecydowany wzrost zamachów samobójczych można zaobserwować także wśród młodzieży w wieku 13-18 lat. Ze statystyk prowadzonych przez Komendę Główną Policji wynika, że w 2018 roku było ich 746, natomiast rok później już 905²⁰, podczas gdy w 2013 roku odnotowano 348 zamachów samobójczych w tej kategorii wiekowej²¹. Różnice w liczbach samobójstw (zamachów samobójczych zakończonych zgonem) nie są już tak znaczne²², należy jednak pamiętać, iż dla pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcy, tj. osoby nakłaniającej inną osobę do targnięcia się na własne życie lub udzielającej takiej osobie pomocy, nie ma znaczenia, czy zamach samobójczy zakończył się zgonem. Innymi słowy, do znamion przestępstwa stypizowanego w art. 151 k.k. należy skutek, ale nie w postaci śmierci samicydenta, lecz w postaci podjęcia próby samobójczej, niezależnie od jej rezultatu, a także niezależnie od tego, czy obiektywnie miała ona szanse powodzenia²³. Zwroty „targnąć się na własne życie” i „popęłnić samobójstwo”

0rQfAo5H62GOTbGDIkbdKeEmVAsaq6aoCO6AKnDg9-a3sb999c3vg7RR8. [dostęp: 03.11.2020].

- 18 Dane za stroną internetową: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>. [dostęp: 22.11.2020].
- 19 Dane za stroną internetową: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122324,Zamachy-samobojcze-od-2013-do-2016.html>. [dostęp: 22.11.2020].
- 20 Dane za stroną internetową: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>. [dostęp: 22.11.2020].
- 21 Dane za stroną internetową: <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/122324,Zamachy-samobojcze-od-2013-do-2016.html>. [dostęp: 22.11.2020].
- 22 W 2018 roku odebrało sobie życie pięcioro dzieci (7-12 lat) oraz 92 nastolatków (13-18 lat), natomiast w 2019 roku czworo dzieci (7-12 lat) i 94 nastolatków (13-18 lat) por. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html>. [dostęp: 22.11.2020].
- 23 Magdalena Budyn-Kulik, „Art. 151. Namowa do samobójstwa i pomoc do niego”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX 2020: teza 2.

uznawać należy za bliskoznaczne, ale nie identyczne. W przypadku pierwszego z nich nie jest konieczne, aby skutek w postaci śmierci człowieka nastąpił²⁴.

3. Wykładnia znamienia „doprowadza” wskazującego na wymóg świadomej i dobrowolnej decyzji samobójcy

W kontekście problematyki wpływu innych osób na decyzję samobójcy dotyczącą targnięcia się na własne życie, kardynalne znaczenie ma ustalenie tego, czy zachowanie innej osoby można uznać za „doprowadzenie” samobójcy do podjęcia próby samobójczej. Waga tego zagadnienia nie może zaś budzić obiekcji, ponieważ w oparciu o to znamie typu czynu zabronionego określonego w art. 151 k.k., zachowanie sprawcy jest kwalifikowane albo jako udzielenie pomocy lub nakłanianie do samobójstwa, albo jako przestępstwo zabójstwa, o którym mowa w art. 148 § 1 k.k. Tytułem wstępu należy zauważyć, że z treści art. 151 k.k. nie wynika wprost, iż decyzja samobójcy dotycząca targnięcia się na własne życie musi być podjęta przez niego w sposób świadomy i dobrowolny. Niemniej jednak w doktrynie przeważa pogląd, zgodny z którym przy wykładni pojęcia „doprowadza” należy wziąć pod uwagę element zachowania przez potencjalnego sprawcę swobody dysponowania własnym życiem²⁵. Już Juliusz Makarewicz wskazywał, że „doprowadzenie” do czyjejs śmierci nie jest pojęciem identycznym ze „spowodowaniem” śmierci człowieka. „Doprowadzenie nie opiera się na mechanicznym związku przyczynowym, gdyż przechodzi przez medjum swobodnej dyspozycji własnym życiem po stronie samobójcy”²⁶. Jednocześnie autor ten wskazywał na możliwość „spowodowania” samobójstwa, jednakże dotyczy to wyłącznie sytuacji, w której ofiara nie była odpowiedzialna, co oznacza, że nie miała ani świadomości, ani woli spowodowania swoim zachowaniem własnej śmierci. W takim przypadku Makarewicz podnosił, iż zasadne byłoby pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej za zabójstwo²⁷. Prezentowane powyżej poglądy zachowują w pełni aktualność także na gruncie k.k. z 1997 roku. Oznacza to, iż możliwość pociągnięcia danej osoby do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 151 k.k. jest uzależniona od zachowania wolnej woli po stronie osoby dokonującej zamachu na własne życie²⁸. Zatem przedmiotem czynności wykonawczej jest człowiek, który ma zdolność do właściwego rozpoznania znaczenia swojego czynu, innymi słowy ma świadomość

24 Konrad Burdziak, *Samobójstwo w prawie polskim* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2019), chap. II, LEX.

25 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 23.

26 Juliusz Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem* (Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1938), 521.

27 Ibidem, s. 521.

28 Andrzej Zoll, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, red. Andrzej Zoll (Kraków: Zakamycze, 2006), 292.

i wolę pozbawienia się życia. Z kręgu osób, które mogłyby być przedmiotem czynności wykonawczej należy wyłączyć osoby niepoczytalne z przyczyn wskazanych w art. 31 k.k. (choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenia czynności psychicznych) lub o poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym, a także osoby nieletnie²⁹. Innymi słowy, możemy mówić o doprowadzeniu człowieka do popełnienia samobójstwa, jeżeli namowa lub udzielenie pomocy wywołały w sferze psychicznej ofiary samodzielną decyzję o odebraniu sobie życia³⁰. Jak słusznie wskazywał Stanisław Śliwiński, tylko w świetle takiej wykładni staje się zrozumiałe zastosowanie łagodniejszej sankcji karnej w porównaniu z art. 225 k.k. (art. 225 k.k. z 1932 r., obecnie art. 148 k.k. – dop. A. N.), wtedy bowiem owa „przyczynowość” namowy lub pomocy nie jest tak doniosła, jak w przypadku oddziaływania na człowieka niepoczytalnego, nieletniego czy też działającego w błędzie³¹.

Przyjęcie przedstawionych powyżej interpretacji znamienia czasownikowego „doprowadza” uzasadnia także wykładnia systemowa. Istotne jest, że ustawodawca używa pojęcia „doprowadza” także w innych przepisach kodeksu karnego. W przypadkach, w których warunkiem pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej jest niemożność kierowania przez pokrzywdzonego swoim postępowaniem lub rozpoznania znaczenia swojego czynu, albo podjęcie przez pokrzywdzonego danego zachowania wbrew swojej woli, zostaje to wprost wskazane w opisie typu czynu zabronionego³². Tytułem przykładu można wskazać na art. 198 k.k., z którego wynika, że sprawca takiego przestępstwa doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, wykorzystując bezradność tej osoby lub wynikający z upośledzenia umysłowego lub choroby psychicznej brak zdolności do rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem³³. Innymi słowy, należy przyjąć, iż w polskim kodeksie karnym pojawiają się typy czynów zabronionych polegające na doprowadzeniu pokrzywdzonego do danego zachowania albo wbrew jego woli, albo poprzez wykorzystanie niemożności rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem, jednakże jest to wówczas

29 Bogusław Michalski, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, red. Andrzej Wąsek (Warszawa: C. H. Beck, 2006), 271; Krzysztof Wiak, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak (Warszawa: C. H. Beck, 2019): 908.

30 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 24.

31 Stanisław Śliwiński, „Udział w czynie osoby atakującej swoje własne dobro” *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, nr 9 (1948): 26.

32 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 24-25.

33 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz. U. 2018 r. poz. 1600 ze zm.).

wyraźnie wskazane przez ustawodawcę. Podobnie, z perspektywy swobody powzięcia decyzji o podjęciu danego zachowania przez pokrzywdzonego, należałoby ocenić sytuacje, w których na jej podjęcie miał wpływ podstęp użyty przez sprawcę, zastosowanie przez niego groźby bezprawnej lub przemocy (art. 197 k.k.), wykorzystanie krytycznego położenia pokrzywdzonego lub nadużycie stosunku zależności (art. 199 k.k.), a także nieosiągnięcie przez pokrzywdzonego odpowiedniego wieku (art. 200 k.k.).

Mając na uwadze treść art. 151 k.k. nie sposób dopatrzeć się analogicznie nagannej charakterystyki „doprowadzenia” innej osoby do odebrania sobie życia, która łamałaby wolę pokrzywdzonego lub wykorzystywałaby jej dysfunkcje³⁴.

Tym samym w świetle powyższego uzasadnione jest stwierdzenie, iż dla realizacji użytego w dyspozycji art. 151 k.k. znamienia czasownikowego „doprowadza” jest konieczne, aby osoba nakłaniana lub korzystająca z udzielonej pomocy podjęła samodzielną i świadomą decyzję dotyczącą zakończenia własnego życia. W przeciwnym wypadku, mianowicie gdy pokrzywdzony będzie tylko narzędziem w rękach sprawcy, który pragnie jego śmierci, wobec braku odpowiedniej regulacji za właściwą, należy uznać kwalifikację prawną czynu z art. 148 k.k.³⁵.

4. Wiek suicydenta jako kryterium wpływające na swobodę podjętej przez niego decyzji

Ustawodawca w art. 151 k.k. nie ustanawia żadnego szczególnego wymagania dotyczącego wieku pokrzywdzonego, jaki można by uznać za miarodajny dla oceny tego, czy swoją decyzję w przedmiocie targnięcia się na własne życie powziął z rozeznaniem, w sposób świadomy i dobrowolny. Tymczasem kwestie te mają istotne znaczenie zarówno w kontekście przytoczonych wyżej statystyk, z których wynika, iż w ciągu ostatnich lat osoby młode coraz częściej podejmują próby samobójcze, jak i dla prawnokarnej oceny zachowania osoby nakłaniającej małoletniego do targnięcia się na własne życie lub udzielającej mu pomocy. Kwestia ta została pozostawiona do rozstrzygnięcia doktrynie, jednakże nie ma jednolitego poglądu co do granicy wieku suicydenta, która wskazywałaby na to, że działał on z rozeznaniem. Leon Peiper i Aneta Mazurek opowiadali się za przyjęciem, że decyzja podjęta przez dziecko poniżej 13 roku życia oraz przez nieletniego między 13, a 17 rokiem życia, który nie osiągnął jeszcze odpowiedniego rozwoju umysłowego i moralnego w stopniu umożliwiającym kierowanie swoim postępowaniem

34 Rajnhardt Kokot, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański (Warszawa: C. H. Beck, 2015), 871.

35 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 24.

i rozpoznanie znaczenie swojego czynu, nie ma żadnego znaczenia³⁶. Z kolei Stanisław Śliwiński wskazywał, iż należałoby przyjąć granicę 17 lat, ponieważ w świetle prawa karnego chodzi o osobę zdolną do podejmowania odpowiedzialnych decyzji co do swojego postępowania, które może skutkować pociągnięciem tej osoby do odpowiedzialności karnej³⁷. Zdaniem Igora Andrejewa oraz Andrzeja Wąsaka decyzje o utracie swego najważniejszego dobra prawnego, jakim bez wątplenia jest życie, może podjąć wyłącznie osoba pełnoletnia, a namowa lub udzielenie pomocy osobie, która nie ukończyła 18 lat, powinno być kwalifikowane jako zabójstwo³⁸. Wąsek uzasadniał powyższe stanowisko poprzez wskazanie, że tylko osoba pełnoletnia ma zdolność do dokonywania czynności procesowych w sprawach karnych, zatem: „Trudno przyjąć, że ustawodawca, ustalając wysoki pułap wieku zdolności do czynności procesowych w sprawach karnych, dopuszczał jednocześnie, aby osoby w wieku poniżej 18 lat były uprawnione do podejmowania nieporównywalnie ważniejszych i to nieodwracalnych decyzji utraty życia”³⁹. Na gruncie obowiązującego kodeksu karnego kwestia ta nie została także rozstrzygnięta. Stanowisko prezentowane przez Wąsaka oraz Andrejewa podziela Rajnhardt Kokot, wskazując, że pełne rozeznanie w zakresie podejmowania decyzji o targnięciu się na własne życie ma osoba pełnoletnia⁴⁰. Andrzej Zoll stwierdza, że przedmiotem czynności wykonawczej czynu zabronionego określonego w art. 151 k.k. jest osoba, która ukończyła 16 rok życia i jest zdolna do właściwego rozpoznania znaczenia swego czynu. Autor ten uzasadniając powyższe stanowisko odwołuje się do art. 32 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 roku o zawodach lekarza i lekarza dentystry⁴¹. Zgodnie z treścią tej ustawy lekarz może przeprowadzić badanie lub udzielić innych świadczeń zdrowotnych po uzyskaniu zgody opiekuna ustawowego osoby małoletniej, a w przypadku pacjenta, który ukończył 16 rok życia, także zgody tego pacjenta⁴².

36 Leon Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach* (Kraków: Leon Frommer, 1936), 464; Aneta Mazurek, „Odpowiedzialność karna za podżeganie lub pomocnictwo do samobójstwa oraz doprowadzenie do zamachu samobójczego” *Wojskowy Przegląd Prawniczy*, nr 1 (1980): 70.

37 Śliwiński, „Udział w czynie”, 26.

38 Igor Andrejew, *Kodeks karny. Krótki komentarz* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978), 120; Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, 75.

39 Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, 75.

40 Kokot, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, 873.

41 Zoll, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, 293.

42 Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (t.j. Dz. U. 2019 r. poz. 1590).

Wydaje się, że najlepszym wyznacznikiem dla ustalenia dolnej granicy wieku po przekroczeniu którego dana osoba osiągnęła odpowiedni poziom rozwoju intelektualnego i moralnego, aby mogła kierować swoim postępowaniem i rozpoznać znaczenie swojego czynu, jest art. 10 k.k. Zgodnie z brzmieniem §1 wskazanego przepisu: „Na zasadach ogólnych określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat”. Przyjmuje się zatem, że z chwilą ukończenia 17 lat człowiek osiąga taki poziom rozwoju intelektualnego, moralnego i społecznego, że jest w stanie rozpoznać zarówno znaczenie swego czynu, jak i znaczenie normy prawnej, która zakazuje lub nakazuje określonego zachowania⁴³. W związku z powyższym można dojść do wniosku, że osoba, która ukończyła 17 lat, jest zdolna do podjęcia świadomej decyzji w przedmiocie zakończenia własnego życia. W tym miejscu należy jeszcze zwrócić uwagę na fakt, że zgodnie z art. 10 §2 k.k. w niektórych przypadkach nieletni, który w czasie popełnienia czynu miał ukończone 15 lat, może ponieść odpowiedzialność karną, jeśli popełnił czyn mający znamiona jednego z przestępstw enumeratywnie wyliczonych w tym przepisie. Dla pociągnięcia takiej osoby do odpowiedzialności karnej konieczne jest także stwierdzenie, że okoliczności sprawy, stopień rozwoju sprawcy, jego warunki i właściwości osobiste przemawiają za jego ukaraniem. Konsekwentnie należałoby zatem przyjąć, że osoba, która ukończyła 15 lat, może podjąć świadomą i dobrowolną decyzję w przedmiocie zakończenia własnego życia, oczywiście pod warunkiem, że uzasadnia to stopień jej rozwoju, warunki i właściwości osobiste. Należy jednak mieć na uwadze, że art. 10 k.k. odnosi się do sprawcy przestępstwa, a nie do pokrzywdzonego, dlatego przepis ten może mieć wyłącznie znaczenie pomocnicze.

W związku z powyższym zasadne jest zwrócenie uwagi także na przepisy, które dotyczą *stricto* pokrzywdzonego. Zgodnie z art. 49 §1 Kodeksu postępowania karnego: „Pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo”⁴⁴. Pokrzywdzonym może być także małoletni jako osoba fizyczna, jednakże kodeks karny nie definiuje tego terminu. Zatem należy przyjąć, że pojęcie to trzeba rozumieć zgodnie z treścią, jaką nadaje mu art. 10 Kodeksu cywilnego. W świetle wyżej wymienionej artykułu małoletnim jest osoba, która nie ukończyła 18 roku życia⁴⁵. Uzyskanie pełnoletniości skutkuje nabyciem zdolności do czynności prawnych, które z kolei jest *conditio sine qua non* do osobistego działania w procesie. Brak zdolności do czynności prawnych oznacza, że pokrzywdzony nie może wykonywać przysługujących mu praw osobiście, lecz przez swojego przedstawiciela ustawowego lub

43 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 27.

44 Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1458).

45 Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740).

osobę, która sprawuje nad nim pieczę⁴⁶. Istotne jest, iż art. 10 §2 k.k. przewiduje możliwość uzyskania pełnoletności, co za tym idzie pełnej zdolności do czynności prawnych, przed ukończeniem 18 roku życia przez zawarcie małżeństwa, a jego unieważnienie nie powoduje utraty pełnoletności. Możliwość zawarcia małżeństwa przed ukończeniem 18 lat ma wyłącznie kobieta (która ukończyła 16 lat) za zgodą sądu opiekuńczego. Przyjęta przez ustawodawcę dolna granica związana jest z dojrzałością emocjonalną, o której trudno jest mówić w przypadku małoletnich⁴⁷. Istotne jest, że w żadnym wypadku sąd nie może udzielić zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego kobiecie, która nie ukończyła 16 roku życia. Odnosząc powyższe rozważania do suicydenta należy przyjąć, że osoba, która nie ukończyła 16 roku życia, nie jest dojrzała emocjonalnie w stopniu pozwalającym na stwierdzenie, że decyzja o popełnieniu samobójstwa była świadomym i nieskrępowanym aktem jej woli. Nie można jednak uznać *in abstracto*, że każda osoba po ukończeniu 16 lat jest w stanie podjąć z rozeznaniem decyzję dotyczącą targnięcia się na własne życie.

Analizując kryterium wieku, jako czynnika wpływającego na świadomość i dobrowolność decyzji suicydenta, warto zwrócić uwagę także na przepisy dotyczące składania zeznań w procesie karnym przez małoletniego. Zgodnie z art. 189 Kodeksu postępowania karnego pkt. 1: „Nie odbiera się przyrzeczenia od osób, które nie ukończyły 17 lat”, w związku z tym nie ma wątpliwości, że osoby takie mogą być przesłuchiwane w charakterze świadków lub pokrzywdzonych. W piśmiennictwie pojawia się słuszny pogląd, zgodnie z którym odbieranie przyrzeczenia od osoby niezdającej sobie sprawy z jego znaczenia jest niecelowe. Innymi słowy, ustawodawca przyjął, że osoba, która nie ukończyła 17 roku życia nie ma świadomości swojej roli w procesie karnym oraz konsekwencji, jakie mogą nieść jej kłamstwa lub zatajenie prawdy⁴⁸.

Reasumując, nie sposób wskazać precyzyjnie *ex ante* dolnej granicy wieku, od której człowiek jest zdolny podjąć z rozeznaniem decyzję dotyczącą targnięcia się na własne życie. Konieczne jest zatem każdorazowo ustalanie również tego, czy suicydent był zdolny do rozpoznania podejmowanego przez siebie czynu i właśnie to powinno mieć znaczenie decydujące. Oczywiście jest to utrudnione w przypadku samobójstwa ukończonego, ponieważ nie możemy ustalić na podstawie badania małoletniego suicydenta, czy podejmując

46 Artur Kaznowski, „Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym” *Prokuratura i Prawo*, nr 5 (2007): 77.

47 Grzegorz Jędrejek, „Art. 10”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX 2019, teza 1.

48 Sylwia Jędrzejewska, Agnieszka Kostrzewska, Świadek świadkowi nierówny – o przesłuchaniu wybranych kategorii świadków (Olsztyn: Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie, 2019), 57.

próbę samobójczą działał on z rozeznaniem, tj. czy chciał pozbawić się życia w sposób świadomy i dobrowolny. Wówczas wiedzę na temat stopnia rozwoju małoletniego samobójcy można uzyskać z relacji osób mu bliskich (rodziny, przyjaciół) oraz wyznań dokonanych przez niego w formie listu pozostawionego najbliższemu⁴⁹, jednak nie są to informacje pełne.

5. Poczytalność suicydenta jako warunek podjęcia przez niego świadomej i dobrowolnej decyzji

Wreszcie ostatnią z okoliczności, jakie należy mieć na uwadze przy ocenie zdolności suicydenta do rozpoznania znaczenia swojego czynu lub pokierowania postępowaniem jest stwierdzenie, że był on osobą niepoczytalną lub osobą o poczytalności ograniczonej. Już pod rządami k.k. z 1969 roku wskazywano, że zarówno ochrona prawna osób niepoczytalnych, jak i osób o poczytalności ograniczonej powinna być jednakowa⁵⁰. Pogląd ten zasługuje na aprobatę także w świetle aktualnego stanu prawnego i w kontekście materii podnoszonej w tym opracowaniu. Innymi słowy należy przyjąć, iż zarówno osoba niepoczytalna, jak i osoba o poczytalności ograniczonej nie jest w stanie podjąć w pełni świadomej i dobrowolnej decyzji dotyczącej zakończenia własnego życia. Zdaniem Władysława Woltera: „Przedmiotem zamachu nie może więc być osoba nieletnia, niepoczytalna, jak również osoba o ograniczonej poczytalności (...). Dlatego też w wypadkach, gdy sprawca nakłaniał lub pomagał w samobójstwie takiej osobie odpowiadałby za przestępstwo z art. 148⁵¹. Pogląd ten pozostaje aktualny także na gruncie obowiązującego k.k. Zdaniem Andrzeja Zolla przedmiotem czynności wykonawczej nie może być osoba, która z powodu zakłócenia czynności psychicznych nie mogła rozpoznać znaczenia podejmowanego przez siebie czynu⁵². Tożsame stanowisko w przedmiotowej kwestii przyjmuje Bogusław Michalski, wskazując, że w przypadku art. 151 k.k.; „(...) z kręgu osób mogących być przedmiotem czynności wykonawczej należy wyłączyć osoby nieletnie oraz niepoczytalne z przyczyn wymienionych w art. 31 k.k. (choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe lub inne zakłócenia czynności psychicznych) lub o poczytalności z tych przyczyn ograniczonej w stopniu znacznym⁵³. Prezentowane powyżej

49 Agnieszka Raniszewska-Wyrwa, „Problem samobójstw w perspektywie psychiatrycznej i psychologicznej” *Acta universitatis lodzianensis. Folia psychologica*, nr 14 (2010): 54.

50 Władysław Wolter, [w:] *Kodeks karny z komentarzem*, red. Igor Andrejew, Witold Świda, Władysław Wolter (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973), 448.

51 Ibidem, 448.

52 Zoll, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, 293.

53 Michalski, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, 271.

poglądy doktryny znajdują także odzwierciedlenie w orzecznictwie. Tytułem przykładu można wskazać na wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 listopada 2009 roku, w którym podniesiono, że: „Osoba, którą się namawia lub której udziela się pomocy do targnięcia się na własne życie, musi ze względu na swoje właściwości psychiczne być w stanie rozpoznać w pełni znaczenie czynu i pokierować swoim postępowaniem. Przy braku takiego rozróżnienia (dziecko, osoba niepoczytalna), czyn sprawcy może być uznany za przestępstwo z art. 148 k.k.”⁵⁴.

Warto przypomnieć również, iż konstytutywnymi elementami dla zaistnienia poczytalności są: zdolność rozpoznania rzeczywistości, wiązana m.in. ze świadomym postępowaniem każdego człowieka, oraz możliwość kształtowania swojego postępowania stosownie do społecznych oczekiwań i zarazem w zgodzie z własnym wewnętrznym przekonaniem⁵⁵. Zdaniem Makarewicza: „Poczytalnością nazywamy ogół warunków indywidualnych, które zachodzić muszą po stronie podmiotu przestępstwa, by uzasadnić karłą odpowiedzialność”⁵⁶. Mając na uwadze przytoczoną definicję poczytalności możemy stwierdzić, że stan niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym zachodzi wówczas, gdy dana osoba ze względu na ogół warunków indywidualnych nie jest zdolna do poniesienia odpowiedzialności karnej. Należy jednak zauważyć, że przedmiotowe rozważania dotyczą pokrzywdzonego, a nie sprawcy przestępstwa. W przypadku art. 151 k.k. oceniamy, czy pokrzywdzony znajdował się w stanie, który umożliwiał mu rozpoznanie znaczenia swojego czynu i kierowanie swoim postępowaniem. Oznacza to, iż posługiwanie się na gruncie art. 151 k.k. pojęciami niepoczytalności lub poczytalności ograniczonej należy traktować jako pewne uproszczenie, bowiem osoba, która została doprowadzona do targnięcia się na własne życie, nie jest przedmiotem oceny w zakresie zdolności do poniesienia odpowiedzialności karnej⁵⁷. Innymi słowy należy przyjąć, iż kryterium swobodnej i dobrowolnej decyzji suicydenta nie będzie spełnione w każdym przypadku, w którym osoba nakłaniania do targnięcia na własne życie nie będzie mogła z jakiegokolwiek przyczyny, także niewynikającej z art. 31 §1 k.k., kierować swoim postępowaniem lub rozpoznać znaczenia swojego czynu. W ślad za powyższym konieczne jest także rozważenie sytuacji, w której

54 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 13 listopada 2009 r., syng. II AKa 276/09, LEX nr 784247, zob. Julia Kosonoga-Zygmunt, „Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)” *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2015): 59.

55 Anna Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 22.

56 Juliusz Makarewicz, *Prawo karne ogólne* (Kraków: Leon Frommer, 1914), 107.

57 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 31-32.

suicydent znajdował się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia powodującym zaburzenia w jego sferze intelektualnej i wolicjonalnej, przy jednoczesnym stwierdzeniu, że stan ten nie jest podstawą do stwierdzenia niepoczytalności na podstawie art. 31 k.k. Szczególne znaczenie dla poruszanej problematyki ma art. 31 §3 k.k., zgodnie z którym sprawca przestępstwa nie może być uznany na gruncie prawa karnego za niepoczytalnego lub za osobę o poczytalności ograniczonej stopniu znacznym, jeżeli sam się w ten stan wprowadził. Art. 31 §3 k.k. przewiduje wyłączenie przepisów dotyczących niepoczytalności i poczytalności ograniczonej w przypadku, gdy sprawca w czasie realizacji znamion danego typu czynu zabronionego znajdował się w stanie nietrzeźwości lub odurzenia, które przewidywał lub mógł przewidzieć⁵⁸. Podkreślenia wymaga fakt, iż z medycznego punktu widzenia każde upicie się powoduje pewne zakłócenia w sferze intelektualnej, które wpływają na możliwość rozpoznania znaczenia czynu i wolicjonalnej, dotyczącej kierowania swoim postępowaniem⁵⁹. Taka reakcja na spożycie alkoholu wynika z jego hamującego działania, które powoduje upośledzenie, spowolnienie i dezorganizację czynności ośrodkowego układu nerwowego⁶⁰. Spożycie alkoholu lub zażycie środka odurzającego może spowodować, że osobę doprowadzoną przez namowę lub udzielenie pomocy do targnięcia się na własne życie uznamy za niezdolną do rozpoznania znaczenia swego czynu i kierowania postępowaniem. Osoba taka nie może być przedmiotem czynności wykonawczej przestępstwa określonego w art. 151 k.k. Istotne jest także, że dla uznania, iż dana osoba nie była w stanie podjąć świadomej i dobrowolnej decyzji dotyczącej zakończenia własnego życia, nie ma żadnego znaczenia, czy w ten stan wprowadziła się samodzielnie, czy też jest on następstwem działania osób trzecich lub samego sprawcy. Tytułem przykładu można wskazać sytuację, w której X samodzielnie wprowadził się w stan nietrzeźwości, co spowodowało u niego zakłócenia zarówno w sferze intelektualnej, jak i wolicjonalnej. Y chcąc śmierci X wykorzystał stan w jakim X się znajdował i namówił go do targnięcia na własne życie. W powyżej przytoczonej sytuacji nie byłyby możliwe pociągnięcie Y do odpowiedzialności karnej na podstawie art. 151 k.k., a jedynie na podstawie art. 148 §1 k.k. Należy jednak zastanowić się czy art. 148 §1 k.k. oddaje całą zawartość bezprawia takiego czynu. Wynika to z faktu, iż u podstaw każdego czynu zabronionego leży odpowiednia norma sankcjonowana,

58 Golonka, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*, 362.

59 Ibidem, s. 336.

60 Geoffrey Lowe, „Uzależnienie od alkoholu i narkotyków”, [w:] *Psychopatologia*, red. Arnold A. Lazarus, Andrew M. Colman, przeł. Joanna Gilewicz (Poznań: Zysk i S-ka, 2001), 104.

którą można przekroczyć tylko zachowaniem ściśle określonego rodzaju⁶¹. Jak wskazuje Łukasz Pohl: „Jeśli (...) norma np. zakazująca, nie precyzuje sposobu popełnienia zakazanego przez nią czynu, to wówczas każdy sposób jego popełnienia jest elementem współkształtującym zakres normowania danej normy. W takich sytuacjach sposób popełnienia czynu zostaje niejako wyznaczony przez określone tzw. prawa rzeczywistości, które w kontekście potrzebnej wiedzy o wywołaniu określonego stanu rzeczy, jakim stanie się urzeczywistniony a normowany czyn, uzyskują status wskazówek o wybitnie prakseologicznym charakterze”⁶². Opierając się na wspomnianych prawach rzeczywistości, należy przyjąć, iż zabić człowieka (naruszyć normę sankcjonowaną określoną w art. 148 k.k.) można tylko takim zachowaniem, które spowoduje jego śmierć. Nie ulega wątpliwości, że samą tylko namową do targnięcia się na własne życie lub udzieleniem suycydentowi pomocy do owego targnięcia sprawca nie powoduje skutku w postaci śmierci człowieka. W związku z tym kwalifikowanie zachowania polegającego na doprowadzeniu do targnięcia się na własne życie człowieka niezdolnego do podjęcia świadomej decyzji w tym przedmiocie nie jest zabiegiem słusznym, ale wobec braku odpowiedniej regulacji koniecznym. Pod rozważyć można wziąć także brak penalizacji takiego zachowania w aktualnym stanie prawnym, co jednak trudno byłoby zaakceptować. Stąd zasadnym wydaje się wprowadzenie do art. 151 k.k. odpowiedniego paragrafu, w którym pod groźbą analogicznej jak w przypadku zasadniczego typu zabójstwa kary zakazano by zachowania, polegającego na doprowadzeniu do targnięcia się na własne życie osoby niemającej zdolności do kierowania swoim postępowaniem lub rozpoznania znaczenia swojego czynu i jego skutków z jakiegokolwiek przyczyny⁶³.

6. Podsumowanie

Nie podlega wątpliwości, iż świadoma i dobrowolna decyzja suycydenta stanowi warunek konieczny, pozwalający na pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej za przestępstwo stypizowane w art. 151 k.k. Należy zgodzić się z Kokotem, że: „(...) ze względu na jakościowe i ilościowe zróżnicowanie czynników upośledzających sferę intelektualną i wolitywną, nie uda się uniknąć wątpliwości, czy w konkretnym przypadku wolna wola występuje jeszcze w stopniu pozwalającym na przyjęcie świadomego decydowania

61 Konrad Burdziak, „Przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa z art. 151 kodeksu karnego” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 861 (2015): 26.

62 Łukasz Pohl, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2007), 146.

63 Burdziak, „Przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa z art. 151 kodeksu karnego”, 28.

o własnym życiu⁶⁴. Poczynione powyżej uwagi wskazują, że na swobodę decyzji suicydenta wpływa wiele czynników, które nie powinny być ograniczane do tych wynikających z art. 31 §1 k.k. Innymi słowy należy przyjąć, iż kryterium swobodnej i dobrowolnej decyzji suicydenta nie będzie spełnione w każdym przypadku, w którym osoba nakłaniania do targnięcia na własne życie nie będzie mogła z żadnej przyczyny, kierować swoim postępowaniem lub rozpoznać znaczenia swojego czynu. Brak swobody w podjęciu decyzji dotyczącej targnięcia się na własne życie nie uchyla odpowiedzialności karnej sprawcy i powinien skutkować odpowiednio wyższym wymiarem kary w stosunku do zagrożenia karnego przewidzianego w art. 151 k.k. Na gruncie obowiązującego stanu prawnego osoba, która doprowadziła do targnięcia się na własne życie człowieka niezdolnego do rozpoznania znaczenia swojego czynu lub kierowania swoim postępowaniem, zasadniczo powinna ponieść odpowiedzialność karną na podstawie art. 148 §1 k.k. Można jednak zgłosić pewne zastrzeżenia, czy pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności na podstawie art. 148 §1 k.k. oddaje istotę popełnionego przez niego czynu. Jak już wskazano powyżej, czynność sprawcza została określona w art. 148 k.k. w sposób ogólny, jednakże na podstawie ww. artykułu kwalifikowane może być wyłącznie takie zachowanie sprawcy, które doprowadziło do śmierci człowieka. Przyjęcie, iż namowa do targnięcia się na własne życie lub udzielenie suicydentowi pomocy pozwala na pociągnięcie sprawcy do odpowiedzialności karnej za zabójstwo w typie podstawowym, byłoby rozwiązaniem niekorzystnym dla sprawcy. Rozwiązanie takie narusza niezwykle istotną dyrektywę wykładni przepisów prawa karnego, jaką jest ugruntowany w *ius interpretandi* przepisów prawnokarnych zakaz stosowania analogii i wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy⁶⁵. Skoro stosowanie w omawianych przypadkach art. 148 k.k. nasuwa poważne wątpliwości interpretacyjne, rodzi się pytanie o to, w jaki sposób znowelizować art. 151 k.k., aby możliwe było zakwalifikowanie z tego artykułu zachowania sprawcy polegającego na namowie do targnięcia się na własne życie lub udzieleniu pomocy do owego targnięcia osobie niezdolnej do rozpoznania znaczenia swojego zachowania i jego skutków. Podkreślenia wymaga fakt, iż w omawianym przypadku sprawca dla osiągnięcia zamierzonego celu, tj. pozbawienia życia innego człowieka, wykorzystuje zachowanie samego pokrzywdzonego. Można zatem rozważyć

64 Kosonoga-Zygmunt, „Swoboda decyzji”, 32.

65 Łukasz Pohl, „Kierowanie wykonaniem samobójstwa oraz polecenie jego wykonania w polskim prawie karnym (analiza de lege lata i postulaty de lege ferenda)”, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011), 527.

czy okoliczność dotycząca suicydenta będzie przemawiać za uwzględnieniem jej jako elementu modyfikującego typ zasadniczy określony w art. 151 k.k. W takim przypadku zasadne byłoby wprowadzenie do kodeksu karnego art. 151 §2 k.k. o następującym brzmieniu: „Kto, wykorzystując brak zdolności innej osoby do rozpoznania znaczenia swojego czynu lub pokierowania swoim postępowaniem, powoduje targnięcie się tej osoby na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 8, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”⁶⁶. Przepis ten miałby zastosowanie do sprawcy, który: po pierwsze, miał świadomość, iż pokrzywdzony z jakiegokolwiek przyczyny nie jest zdolny do kierowania swoim postępowaniem i rozpoznania znaczenia swojego czynu i, po drugie, wykorzystuje on ten fakt powodując, iż pokrzywdzony targnął się na własne życie. Wypada uznać, iż dopiero tak skonstruowany przepis pozwalałby na właściwą kwalifikację zachowania sprawcy w przypadkach opisanych w tym artykule naukowym. Kwalifikowanie takiego zachowania na podstawie proponowanego przepisu nie byłoby narażone na zarzut stosowania wykładni rozgrzeszającej na niekorzyść sprawcy. Czynność sprawcza, określona w art. 151 §2 k.k., odzwierciedlałaby rzeczywiste zachowanie sprawcy, który do osiągnięcia skutku w postaci śmierci człowieka wykorzystuje samego pokrzywdzonego. Osoba niezdolna do podjęcia świadomej i dobrowolnej decyzji w przedmiocie targnięcia się na własne życie, staje się niejako narzędziem w rękach sprawcy. Wyżej wymieniona okoliczność dotycząca pokrzywdzonego, tj. brak zdolności do podjęcia świadomej i dobrowolnej decyzji dotyczącej pozbawienia się życia, stałaby się znamieniem kwalifikującym i uzasadniającym wyższy wymiar kary w porównaniu do typu zasadniczego przestępstwa stypizowanego w art. 151 k.k. Postulowane zmiany pozwoliłyby na rozwianie wielu pojawiających się obecnie wątpliwości interpretacyjnych.

Bibliografia

- Andrejew Igor, *Kodeks karny. Krótki komentarz*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Budyn-Kulik Magdalena, „Art. 151. Namowa do samobójstwa i pomoc do niego”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX 2020.
- Burdziak Konrad, „Propozycja nowelizacji art. 151 Kodeksu karnego” *Prawo w Działaniu. Sprawy Karne*, nr 39 (2019): 196-203.

66 Por. Konrad Burdziak, „Propozycja nowelizacji art. 151 Kodeksu karnego” *Prawo w Działaniu. Sprawy Karne*, nr 39 (2019): 196 przyp. 2, Burdziak, „Przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa z art. 151 kodeksu karnego”, 28; Pohl, „Kierowanie wykonaniem samobójstwa oraz polecenie jego wykonania w polskim prawie karnym (analiza de lege lata i postulaty de lege ferenda)”, 529.

- Burdziak Konrad, „Przedmiot czynności wykonawczej przestępstwa z art. 151 kodeksu karnego” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 861 (2015): 15-29.
- Burdziak Konrad, *Samobójstwo w prawie polskim*. Warszawa: Wolters Kluwer. 2019. LEX.
- Golonka Anna, *Niepoczytalność i poczytalność ograniczona*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Hołyst Brunon, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1983.
- Jamison Kay R., *Noc szybko nadchodzi. Zrozumieć samobójstwo, by mu zapobiec*, przeł. Tomasz Bieroń. Poznań: Zysk i S-ka, 2004.
- Jarosz Maria, „Rezygnacja z życia: analiza socjologiczna zjawiska samobójstwa w Polsce”, *Ethos*, nr 3 (1999): 115-126.
- Jarosz Maria, *Samobójstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.
- Jędrejek Grzegorz, „Art. 10”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*. LEX 2019.
- Jędrzejewska Sylwia, Agnieszka Kostrzewska, Świadek świadkowi nierówny – o przesłuchaniu wybranych kategorii świadków. Olsztyn: Kortowski Przegląd Prawniczy Monografie, 2019.
- Kaznowski Artur, „Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym” *Prokuratura i Prawo*, nr 5 (2007): 75-88.
- Kokot Rajnhardt, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański. Warszawa: C. H. Beck, 2015.
- Kołodziej-Sarzyńska Małgorzata, Magdalena Majewska, Dariusz Juchnowicz, Hanna Karakuła-Juchnowicz, „Czynniki ryzyka samobójstwa w kontekście teorii integracji społecznej według Émile’a Durkheima” *Psychiatria Polska* 53, nr 4 (2019): 865-881. <https://doi.org/10.12740/PP/92217>.
- Kosonoga-Zygmunt Julia, „Swoboda decyzji woli suicydenta jako przesłanka odpowiedzialności karnej za przestępstwo z art. 151 k.k.” *Kwartalnik Prawa Publicznego*, nr 2 (2015): 23-36. <https://doi.org/10.216971/kpp.2015.13.2.02>.
- Kosonoga-Zygmunt Julia, „Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)”, *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2015): 45-65.
- Lowe Geoffrey, „Uzależnienie od alkoholu i narkotyków”, [w:] *Psychopatologia*, red. Arnald A. Lazarus, Andrew M. Colman, przeł. Joanna Gilewicz. 104. Poznań: Zysk i S-ka, 2001.
- Makarewicz Juliusz, *Kodeks karny z komentarzem*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1938.
- Makarewicz Juliusz, *Prawo karne ogólne*. Kraków: Leon Frommer, 1914.
- Malczewski Jacek, „Problemy z prawną kwalifikacją lekarskiej pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)” *Prokuratura i Prawo*, nr 11 (2008): 20-35.

- Michalski Bogusław, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 117-221. Tom I*, red. Andrzej Wąsek. Warszawa: C. H. Beck, 2006.
- Mozgawa Marek, *Samobójstwo*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017. LEX.
- Peiper Leon, *Komentarz do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach*. Kraków: Leon Frommer, 1936.
- Pohl Łukasz, „Kierowanie wykonaniem samobójstwa oraz polecenie jego wykonania w polskim prawie karnym (analiza de lege lata i postulaty de lege ferenda)”, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Bojarskiemu*, red. A. Michalska-Warias, I. Nowikowski, J. Piórkowska-Flieger. 523-530. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2011.
- Pohl Łukasz, *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2007.
- Raniszewska-Wyrwa Agnieszka, „Problem samobójstw w perspektywie psychiatrycznej i psychologicznej” *Acta universitatis lodziensis. Folia psychologica*, nr 14 (2010): 45-61.
- Śliwiński Stanisław, „Udział w czynie osoby atakującej własne dobro własne” *Demokratyczny Przegląd Prawniczy*, nr 9 (1948): 24-28.
- Śliz Anna, „Samobójstwo w ujęciu socjologicznym”, [w:] *Samobójstwo. Specyfika problemu, horyzonty badawcze*, red. Stanisław Kijaczko. 79-98. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003.
- Wąsek Andrzej, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1982.
- Wiak Krzysztof, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak. 907-908. Warszawa: C. H. Beck, 2019.
- Wolter Władysław, [w:] *Kodeks karny z komentarzem*, Igor Andrejew, Witold Świda, Władysław Wolter. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1973.
- Zoll Andrzej, [w:] *Kodeks Karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, red. Andrzej Zoll. Kraków: Zakamycze, 2006.
- Zwoliński Andrzej, *Samobójstwo jako problem osobisty i publiczny*. Kraków: Wydawnictwo WAMA, 2013.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>